

Собуцький М. А., д-р філол. н., професор, завідувач кафедри культурології, Національний університет «Києво-Могилянська академія», м. Київ, Україна

Темпоральний модус фантазування соцреалізму

Із психоаналітичної точки зору існують три базові фантазми, що їм відповідають три темпоральні модуси: «Надто рано!» (фільми жахів, що апелюють до стану допубертатної латентної сексуальності), «Вчасно!» (порнографія), та «Надто пізно!» – мелодрама.

На тлі цього дуже своєрідним і потужним модусом фантазування виглядає (пізній) соцреалізм. І не «надто рано», і не «запізно», й не «вчасно» – а «завчасно і завжди невчасно».

Загалом, соцреалістичний модус фантазування перетягує (уявне) майбутнє в теперішнє. Ми начебто вже опиняємось у здійсненій утопії тут і тепер. Завчасно. І, начебто, утопія має тягнути у світле майбуття.

Карл Манхейм у своїй канонічній праці 1929 р. пов'язував ідеологію з хибною свідомістю панівних верств суспільства, спрямованою у минуле, а утопію – з відсутнім у реальності образом світу, спрямованим у майбутнє й притаманним свідомості верств гноблених, що заперечують наявний порядок речей.

Але ж утопія може бути консервативною (втеча від змін), ретроградною або ж реакційною (повернення до «кращих часів»), прогресистською у різних версіях (ліберальній та егалітарній). Можливі й комбінації всього зазначеного. «Утопія може сполучати найбільш суперечливі подробиці, анітрохи не збентежуючи своїх шанувальників... якщо її елементи подобаються, то саме тому, що їх запозичено або в легенд, або у приємних сторін сучасності». Це – Жорж Сорель, автор концепції соціального міфу. Утопія таки справді тягне назад у майбутнє – те, яке уявили хтось колись чомусь для чогось, але якого ніколи не буде.

Тому й варто висунути парадоксальну тезу: соцреалізм – зворотний виверт мелодраматичної темпоральності (надто пізно для минулого – надто рано для майбутнього), якому легко було з нею наново зростися по смерті Сталіна.

Мелодрама – один із найбільш реалістичних жанрів, якщо дозволено буде вважати реалізмом експлікування типових фантазмів в усій їхній невибагливості.

Реалістичність будь-якого модусу фантазування пропорційна тому, чи відповідає він колективним фантазмам даної культури в даний час. Якщо американська культура доби класичного Голівуду фантазувала у модусі «надто пізно» (для возз'єднання родини, для сексуальних стосунків і т.п.), то відповідний спосіб наративізації даної фантазії у мистецтві є цілком реалістичним. Якщо культура сталінського СРСР фантазувала у модусі «надто рано» (для сексуальних стосунків, для родинної ідилії), але при цьому створювала ілюзію парадоксальної присутності тут і тепер того, для чого іще надто рано – відповідні форми творчості є її, як не дивно, реалізмом. Але не «реальним» у Лаканівському сенсі.

«Реальне»: в умовах «Великого терору» – страх кожного перед тим, чи не заберуть тебе назавтра, перетворюється на інфантильну вдячність владі й особисто «батькові народів» за кожен прожитий (ним подарований) день, коли тебе не забрали, а забрали сусіда. «Дякуємо рідному Сталіну, котрий породив нас для нового щасливого життя». Це – з «Падіння Берліну» М. Чіаурелі (1950), з його першої частини, де дія відбувається у довоєнний час. Породив. Людина, настільки залежна від Великого Іншого, не здатна на іншу темпоральність, ніж бути завжди новонародженим. Кожен день як найперший і останній.

Після 1953 р. буде дещо не так. Надмірність, надлишковість ексцесивного виробництва періоду перших п'ятирічок, споживання виробництва, споживання майбутнього соціалізму у вигляді продукції соцреалізму, змінилися помірним біополітичним аналогом соціальної держави. Фантазматичний доступ до реальності від цього змінився якраз із модусу «завчасно» на компромісний «Завчасно і завжди невчасно», що добре засвідчують фільми 1950-х рр.

Сорока К. С., студентка магістерської програми «Культурологія», Національний університет «Києво-Могилянська академія», м. Київ, Україна

Кіра Муратова в (пост)радянській кінокритиці: створення генія

Кінокритика та аналіз кіно – це особливі жанри письма про кінематограф, які мають свої прийоми та правила. У доповіді буде зроблено спробу проаналізувати звичні засоби, які викорис-

товуються у таких типах письма для створення певного образу режисера та його творчості, на прикладі аналізів стрічок Кіри Муратової.

Є кілька ґрунтовних досліджень творчості Муратової на пострадянському академічному просторі. Однією з найяскравіших спроб є книга знаного російського філософа Михайла Ямпольського «Кіра Муратова: опыт киноантропологии» (2008). Ямпольський обробив велику кількість матеріалу, тлумачив епізоди з фільмів Муратової за допомогою різних філософських концепцій (від Канта до Дерріда). Проте Ямпольський беззастережно застосовував в аналізах стрічок теорії, які не створювалися для взаємодії з медіа кіно. Тому часто його аналізи виглядають дуже довільними та необґрунтованими. Окрім того, штучно підкреслюючи індивідуальне, дослідник залишає в тіні багатий арсенал соціальної критики кінематографу Муратової.

Іншим оглядом творчості цієї режисерки є книга Зари Абдулаєвої «Кіра Муратова: искусство кино» (2008). Це дослідження, на відміну від книги Ямпольського, не посилається на занадто віддалені спекуляції й уникає таким чином занадто довільних тлумачень. У цій книзі зібрано багато корисних свідчень людей, які працювали (та працюють) з Муратовою та матеріалів, які допомагають поставити фільми Муратової у контексті їхнього створення. Але цьому дослідженню бракує теоретичної бази для продуктивного аналізу, вона є більш інформативною, ніж аналітичною.

Зарубіжні дослідники теж зверталися до доробку Кіри Муратової доказом чого є ґрунтовна праця Jane Taubman «Kira Muratova: Filmmakers Companion». Ця книга також концентрується на зборі інформації про процес створення та контекст існування стрічок Муратової, а також на аналізі їхньої наративної структури.

Окрім великих праць про Муратову написано безліч статей та оглядів, які також мають неабиякий інтерес для дослідження. У більшості пострадянської літератури про цю режисерку вона постає героїчним борцем проти системи та нерівності – саме такий образ маргінального художника прийнято асоціювати з нею. Завданням доповіді буде виявити спільні місця критичного тексту навколо творчості Кіри Муратової та поставити під питання методи аналізу згаданих дослідників.

Целік Т. В., к. філос. н., доцентка кафедри філософії, Донецький національний університет, м. Донецьк, Україна

Русифікація чи українізація: культура радянської України

Історія української культури, не зважаючи навіть на впровадження у систему вищої освіти навчальної дисципліни саме з такою назвою, лишається полем як наукових, так і публіцистичних дискусій.

Але факт викладання у вишах такої дисципліни передбачає щонайменше відповідності певному освітньому стандарту, тобто має бути більш-менш однозначне тлумачення фактів та оцінок певних явищ, котрі висвітлюються у підручниках та навчальних матеріалах, щоб потім можна було б висувати відповідні вимоги до знань студентів під час проміжного та підсумкового оцінювання після вивчення матеріалу цих підручників. На жаль, переписування підручників з історії шкільного та вузівського рівнів триває впродовж усього часу існування незалежної України, що аж ніяк не покращує загального рівня гуманітарної освіти. Це стосується, у першу чергу, знання історії української культури, бо хвиля досліджень кінця перебудови та початку незалежності, коли науковці своїми розвідками повертали з забуття цілі етапи вітчизняної історії, напівзабутих авторів та діячів художньої культури, змінився етапом активної міфотворчості та новою ідеологічною заангажованістю, про що ми багаторазово писали.

Одним із таких фактів, котрий тлумачиться іноді з протилежних, взаємовиключних позицій, на нашу думку, є оцінка саме культури радянської України, коли, внаслідок шкільного викладання курсу історії України, цей період отримує однозначне визначення – русифікація. У всякому випадку, переважна більшість студентів, відповідаючи на питання про українську культуру 20-30-х років, визначає її як добу русифікації, навіть не зважаючи на те, що саме у цей час в Україні під егідою компартії України, у межах загальної кампанії ВКП(б) – політики коренізації, здійснювалися заходи, що увійшли в історію з назвою «політика українізації», що охоплювали мовну й освітню політику, видавничу справу, діяльність творчих колективів та союзів, кадрову політику у всіх сферах, зокрема, підготовку наукових кадрів тощо.

Навіть якщо звернутися до одного з останніх видань з історії України, котре претендує на фундаментальність, – «Очер-